

Etik i socialt arbete

Etisk kod för socialarbetare antagen av Akademikerförbundet SSR

Detta dokument ger en etisk kod – etiska reflexioner och riktlinjer – för de professionellt verksamma inom socialt arbete. Avsikten är att ge en grundläggande bestämning av etikens roll i det sociala arbetet.

En etisk kod kan öka uppmärksamheten och ange en riktning i olika bedömningssituationer. Koden avser också att stimulera det etiska samtalet bland socialarbetare och i de organisationer där de arbetar.

Majoriteten av de yrkesverksamma inom socialt arbete är socionomer. Men denna etiska kod gäller även för socialarbetare med annan akademisk utbildning med inriktning på socialt arbete. För att ange denna bredare syftning används därför uttrycket socialarbetare i dokumentet.

Hela detta dokument behandlar den etiska koden. Kodens viktigaste del – dess kärntext – är avsnittet med rubriken Etiska riktlinjer på sidorna 15-16.

Denna etiska kod har antagits av Akademikerförbundets SSRs styrelse 2006.

Dokumentet har utarbetats av en arbetsgrupp bestående av *Erik Blennberger*, etikforskare, Ersta Sköndal högskola; *Titti Fränkel*, utvecklingschef, Akademikerförbundet SSR; *Lars Jansson*, enhetschef, Göteborgs stad; *Rita Kahn*, avdelningschef, Stockholms socialtjänstförvaltning; *Mats Lundberg*, föräldrarådgivare, Spånga-Tensta stadsdelsförvaltning; *Monica Norrman*, projektledare, Socialstyrelsen; *Lotta Persson*, socialchef, Botkyrka kommun och ledamot i styrelsen för Föreningen Sveriges Socialchefer och *Elisabet Svedberg*, projektledare, Socialstyrelsen.

Under arbetet med denna etiska kod har synpunkter lämnats från Föreningen Sveriges Socialchefer, RFHL, RSMH, Socialstyrelsen, Statens Institutionsstyrelse och Svensk kuratorsförening. Synpunkter har också lämnats av regionföreningar inom Akademikerförbundet SSR och av enskilda socialarbetare och forskare i socialt arbete.

Innehåll

VARFÖR EN ETISK KOD?	4
ETISKA PROBLEM I SOCIALT ARBETE	5
Olika aspekter av socialt arbete	5
Etiska dilemman och risker	6
ETISKA VÄRDEN OCH NORMER	8
Etikens grundfrågor	8
Etiska värden och normer	8
Schematisk översikt: Etiska värden, normer och principer för socialt arbete	12
Etiska karaktärsegenskaper	14
Etiska riktlinjer	15
REFLEXIONS- OCH SAMTALSFRÅGOR	17
FALLBESKRIVNINGAR	18
Mer information om Akademikerförbundet SSR	24

VARFÖR EN ETISK KOD?

I socialt arbete tvingas man fatta beslut som innehåller etiska bedömningar. Det kan vara fråga om svåra avgöranden av stor betydelse för enskilda personers liv. Arbetet har ofta inslag av makt och dominans. Den enskilde kan vara i ett underläge som ibland är mycket påtagligt. Det gör det viktigt att vara medveten om värderingar i det sociala arbetet och om hur arbetet påverkar människors liv. Socialt arbete kräver med andra ord en etisk observans.

Kompetens och yrkesidentitet

Inom allt fler yrkesområden ser man värdet av en etisk kod, med etiska reflektioner och riktlinjer för arbetet. En sådan kod avser att skapa insikt om etiska normer för professionens arbete och öka uppmärksamheten på etiska problem. Det är en viktig professionell kompetens att kunna föra etiska resonemang och göra välgrundade bedömningar. En etisk kod är vägledande för sådana ställningstaganden.

En etisk kod bidrar även till att stärka yrkesidentiteten. Koden har en både symbolisk och vägledande roll och påminner om att en yrkesutövare företräder en profession. Etiska koder för olika professioner har också ett värde för den organisation man arbetar inom. De ger en ökad tydlighet om uppdraget och kan leda till en förstärkt etisk observans inom organisationen.

I en etisk kod kan viktiga teman lyftas fram som inte finns i regelverk och författningar. Det kan till exempel handla om vilket bemötande man ska ge och vilken grundinställning man ska ha till medborgaren samt vilka etiska personegenskaper som är önskvärda i en profession.

Det är viktigt att medborgarna vet hur de professionellt verksamma inom socialt arbete ser på sitt uppdrag och vilket stöd de kan förvänta sig – utöver det som anges i lagar och andra officiella regelverk.

Professionellt verksamma inom socialt arbete

Denna etiska kod avser de professionellt verksamma inom socialt arbete. En huvuddel av dessa är socionomer – en examenstitel som använts sedan 1950. Många av de yrkesverksamma inom området har dock inte denna examen, utan en annan akademisk utbildning med inriktning på socialt arbete.

I detta dokument används främst uttrycket socialarbetare, som motsvarar det internationellt väletablerade uttrycket social worker. Ibland används det längre uttrycket professionellt verksamma inom socialt arbete.

Olika verksamheter och olika huvudmän

Centrala verksamheter för socialt arbete är individ- och familjeomsorgen och äldre- och handikappomsorgen inom den kommunala socialtjänsten. Ett omfattande socialt arbete bedrivs också inom hälso- och sjukvården. Socialt arbete bedrivs även inom till exempel skolan, kriminalvården och Försäkringskassan samt på olika typer av behandlingsinstitutioner.

Merparten av det sociala arbetet sker inom offentlig sektor. Men ett betydande socialt arbete bedrivs dessutom av professionella inom frivilligorganisationer, klientorganisationer och kyrkor, liksom inom privata företag. En stor del av detta arbete finansieras via den offentliga sektorn och står under offentlig tillsyn.

Denna etiska kod är formulerad med avseende på olika typer av verksamheter inom socialt arbete och för olika huvudmannaskap. Koden har också relevans vid tillsyn och kontroll av det sociala arbetet.

Klienter och andra medborgare

Vi har olika uttryck för att beteckna de personer som berörs av socialt arbete. Uttrycken varierar med insatsernas sammanhang och karaktär. Det kan exempelvis vara fråga om elever, den unge, patienter, vårdtagare, anhöriga, kunder, klienter, boende och brukare. I det här dokumentet används uttrycket klient som en generell benämning.

ETISKA PROBLEM I SOCIALT ARBETE

Olika former av socialt arbete medför delvis olika typer av etiska problem. Vi kan få en antydande bild av det sociala arbetets mångfald genom att fråga vilka aspekter arbetet innehåller.

Olika aspekter av socialt arbete

Socialt arbete kan delas in och beskrivas på olika sätt. Detta dokument har redan erinrat om indelningar i olika huvudmannaskap och olika verksamheter. En beskrivning av socialt arbete kan också göras utifrån hur lagreglerat det är. Det berör frågan om det finns inslag av myndighetsutövning i arbetet. En annan indelning – som speglar en vanlig diskussion inom socialt arbete – kan göras utifrån olika metoder och arbetssätt.

Med aspekter eller dimensioner av socialt arbete avses i detta dokument vilka framträdande drag som arbetet har och vad det syftar till. En viss verksamhet inom socialt arbete – oavsett huvudman och lagreglering – har oftast olika aspekter, men ibland är en viss aspekt starkt dominerande. Var och en av dessa aspekter kan medföra etiska problem – av delvis olika slag för respektive aspekt.

Empowerment

En aspekt av socialt arbete som har en stark ställning i den internationella diskussionen är att arbetet ska präglas av och syfta till empowerment. Uttrycket egenmakt används ibland för att lyfta fram denna aspekt. Grundtanken är att enskilda eller grupper av medborgare ska finna sina egna resurser och förbättra sina livsvillkor.

Vikten av en mobilisering av medborgaren uttrycks i Socialtjänstlagens portalparagraf med formuleringen att ”på demokratins och solidaritetens grund främja människors ... *aktiva deltagande* i samhällslivet” (vår kursivering; SoL, 1 kap, 1).

Till samma ansats hör teman som medve-

tandegörande och frigörelse. Socialt arbete uppfattas då som en frigörande pedagogik som stärker medborgarnas resurser till självständigt agerande.

Advocacy – företrädarskap

Att socialt arbete kan utgöra ett företrädarskap signaleras genom uttrycket klient, som är latin och betyder ’skyddsling’. I nutida språkbruk används uttrycket främst inom juridiken och i socialt arbete. På samma sätt som en advokat ger råd till och företräder sin klient inom rättsväsendet, kan socialarbetaren företräda sin klient i – och kanske även mot – olika instanser och sociala grupperingar i samhället.

Medan empowerment-temat främst tar sikte på att stärka klienten, handlar advocacy-rollen snarare om att vara en stark och drivande ombudsman för klientens intresse.

Idén om företrädarskap avser också sociala grupper eller kategorier av medborgare. Företrädarrollen kan då innebära att man – i till exempel en utvärdering eller ett forskningsprojekt – bör välja perspektiv utifrån personer och grupper som befinner sig i ett utsatt läge.

Samhällsarbete och social integration

Företrädare för socialt arbete kan spela en roll vid samhällsplanering och utformande av sociala stödprogram. Till samhällsarbete hör också att skapa mötesplatser och att arbeta i sociala problemmiljöer.

En viktig aspekt av socialt arbete är att försöka skapa en ökad social integration. Det arbetet kan ha inslag av konfliktlösning och leda till ökad förståelse mellan enskilda eller grupper. Arbetet kan också syfta till att skapa ökad delaktighet i samhällslivet och lojalitet med en demokratisk medborgarkultur.

Vägledning och fostran

Fostran är en klassisk aspekt av socialt arbete. Det innebär att samhället finner att något är problematiskt i klientens inställning och livsföring. Klienten behöver därför vägledas till en

mer konstruktiv social hållning. Men om denna aspekt får dominera en verksamhet medför det risker för förtryck av enskilda medborgare. Fostran och ”disciplinering” kan syfta till att få klienten att acceptera en kuvad position i samhället – att skapa tystnad och lydnad. Det blir en repressiv ansats. Men disciplinering och repression behöver inte hänga ihop. Fostran och disciplinering kan snarare syfta till att hjälpa en person att få kontroll över sitt liv eller att skapa ett socialt hänsynstagande, så att klienten inte utgör ett hot mot andra medborgares trygghet och välfärd.

Omsorg, stöd och skydd

En mycket viktig aspekt av socialt arbete är att ge omsorg och stöd till medborgare i olika livssituationer. Det finns också en viktig skyddstanke inom socialt arbete – att ge skydd mot kränkningar och övergrepp.

Välfärdsservice och rådgivning

De aspekter av socialt arbete som aktualiserats kan syfta till att förändra människors liv och sociala identitet. Men socialt arbete kan ha en mer renodlat serviceinriktad aspekt och bistå medborgaren med råd och andra tjänster i olika situationer. Socialt arbete innebär då att erbjuda insatser som en person behöver och har rätt till utan några ambitioner att förändra personens liv, sociala identitet eller samhällsroll.

Det sociala arbetets mångfald

Dessa olika aspekter eller dimensioner av socialt arbete visar mångfalden inom området. Vi kan uppfatta sådana aspekter som alternativ att välja mellan, men det är mer relevant att se dem som en repertoar som kan kombineras på olika sätt.

De aspekter vi menar bör vara dominerande kan bero på vilken typ av verksamhet vi arbetar inom. Detta kan också spegla ideologiska bedömningar om det sociala arbetets roll för att skapa ökad välfärd och ett bra samhälle.

Socialarbetarnas identitet

Dessa olika aspekter – som kan kombineras på olika sätt – medför delvis olika yrkesroller och professionsideal för socialarbetarna. En inriktning på till exempel empowerment ger en annan roll än om man främst ser sig som klientens företrädare, en samhällsbyggare, en vägledare och fostrare, en stödperson, en omsorgsgivare eller som en servicefunktion för medborgare i vissa bristsituationer.

Inom vissa professioner försöker man ge en komprimerad sammanfattning av hur man ser sitt grundläggande uppdrag. Ett exempel på det är formuleringen ”förebygga, bota, lindra och trösta” som främst använts inom läkarkåren. Bland socialarbetare finns ingen sådan etablerad nyckelformulering, men ett exempel på en sammanfattande yrkesidentitet är ambitionen att ”arbeta för att fler ska få ett värdigt liv”.

Etiska dilemman och risker

Inom socialt arbete uppkommer en rad situationer som medför etiska dilemman. Dessa ingår ofta i socialarbetarnas självförståelse och finns i olika varianter i olika verksamheter. Några av dessa dilemman är relaterade till frågan om vilka aspekter som bör vara dominerande i arbetet. En lista på sådana dilemman – utan anspråk på fullständighet – kan ha följande innehåll:

- Omsorg, stöd och hjälp contra kontroll och krav.
- Risker att en omhändertagande attityd – som kanske tycks nödvändig – leder till en förlust av en persons initiativförmåga och känsla av värdighet.
- Respekt för en persons självbestämmande och frihet contra tvång eller hot om tvång.
- Att motverka en riskabel utveckling för en person contra risken för stigmatisering och sårad självkänsla för personen genom de insatser man gör.
- Svårigheter att bemöta klienten med respekt och skapa en bra relation till klienten i en verksamhet som har ofrånkomliga in-

slag av krav och kontroll.

- Att hävda demokratiska värden som individuell frihet och lika villkor för kvinnor och män contra att visa respekt för medborgare och grupper som inte bejakar dessa värden.
- Konflikten mellan att å ena sidan värna om vissa klienter och att å andra sidan beakta närståendes eller andra medborgares intressen.
- Barns rätt till goda livsvillkor contra föräldrars rätt att ha sitt föräldraskap och sitt familjeliv i fred.
- Att prioritera tid och resurser mellan olika klientkategorier med olika behov.
- Att göra de insatser socialarbetaren bedömer som nödvändiga contra krav på ekonomisk restriktivitet.
- Att behålla en lojalitet med den verksamhet man arbetar inom, trots att man finner att policyn och villkoren för arbetet strider mot välgrundad kunskap och klienters bästa, och kanske också mot rättsliga normer för verksamheten.
- Lojalitetskonflikter mellan att värna om klienters bästa och att stödja och försvara en kollega.

En del av dessa dilemman innebär roll- eller lojalitetskonflikter för socialarbetare. Andra dilemman handlar om svårigheter att prioritera inom ett begränsat resursutrymme eller att välja en konstruktiv insats. Prioriteringsfrågor och frågor om konstruktiv insats är ofta knutna till svårigheter att uppskatta utfallet av olika insatser, till exempel att bedöma risken för att en person tar skada av en insats som är avsedd att hjälpa.

Etiska dilemman i socialt arbete kan vara relaterade till övergripande ideologiska frågor: Vilket ansvar har det offentliga samhället för medborgaren? Vilket ansvar har medborgaren själv för sin situation och sin framtid? Och vilka etiska värden och normer är avgörande för att bedöma relationen mellan det offentliga samhällets och den enskildes ansvar?

Dilemma och risk

Utöver dessa dilemman – som handlar om att göra konstruktiva val och avvägningar – finns också risken för en negativ personlig utveckling i arbetet. Ett exempel på ett sådant dilemma är att hantera risken för okänslighet, bristande empati eller direkt cynism – som kan utvecklas genom det sociala arbetets problemkultur, arbetets belastning eller besvikelse över klienters handlande.

Ett annat vanligt dilemma är att den enskilde objektifieras, blir en i raden av problematiska medborgare som en socialarbetare möter. Risken är att en persons unika villkor och roll som subjekt reduceras till en diagnos som ska åtgärdas eller ett ärende som ska expedieras.

Efter denna skissartade påminnelse om etiska problem i socialt arbete är det dags att behandla de etiska värden och normer som har betydelse för arbetet.

ETISKA VÄRDEN OCH NORMER

Etikens grundfrågor

Det finns olika frågeställningar och teman inom etiken. En indelning kan göras i tre etiska grundfrågor och diskussionsområden. De handlar om människans värde, vad som är rätt och vilket slags person vi bör vara.

Människans värde?

En grundfråga är hur vi uppfattar människans och livets värde. Vi ställs då inför den etablerade position som utgörs av människovärdesprincipen och som innebär att alla människor har ett lika och högt värde. Detta värde är en given del av vårt liv och beror inte på hur nyttiga vi är, vilken status vi har eller hur stort vårt välbefinnande är. Människovärdesprincipen kan ses som ett slags kärleksförklaring till det mänskliga livet och innebär respekt och ansvar för vårt eget och andras liv.

Vad är rätt?

En andra grundfråga inom etiken handlar om vad som gör en handling, regel eller struktur rätt. I den diskussionen kan vi hänvisa till etablerade värden och normer som kan vara utgångspunkter eller mål för handlandet.

Respekt för varje människas värdighet och integritet är en etablerad norm, liksom respekt för hennes frihet och självbestämmande. Värden som rättvisa och jämlikhet är också centrala för att bedöma handlingar och regler, liksom principer om mänskliga rättigheter, humanitet och solidaritet.

Sådana värden och normer kan uppfattas som giltiga i sig själva och vi behöver då inte argumentera för dem. Men de kan också bejakas för att de ger de bästa konsekvenserna för människors liv och samhällets förhållanden om vi tillämpar dessa normer.

När vi hänvisar till konsekvenser ställs vi inför en följdfråga: Vad menar vi med goda konsekvenser? Eller med andra ord: Vad är – eller kan leda till – livskvalitet och ett gott liv?

Vilket ansvar har jag och vilken slags person bör jag vara?

En tredje grundfråga inom etiken riktar uppmärksamheten mot den person som handlar. Vi ställs då inför frågor om moraliskt ansvar och om etiska personegenskaper eller dygder.

Ansvar förutsätter handlingsfrihet. Ju större handlingsfrihet och makt, desto större ansvar. Ansvarsidén aktualiserar frågor om våra avsikter och vår grundinställning till livet och till andra människor: Vilken slags person bör jag sträva efter att vara ur etisk synpunkt? Och hur ska vi bedöma människors avsikter och motiv? När är moralisk kritik berättigad? Det är klassiska etikfrågor som fått förnyad uppmärksamhet inom både moralfilosofi och mediadebatt sedan de sista decennierna av 1900-talet.

Det är viktigt att hålla isär dessa olika teman inom etiken, även om de berör varandra. I följande avsnitt om etiska värden och normer kommenteras såväl människovärdesprincipen som olika värden och normer som svarar på frågan ”Vad är rätt?”. Etiska personegenskaper tas upp i ett särskilt avsnitt.

Etiska värden och normer

En professionsetik bör ha sin grund i allmängiltiga etiska värden som har en stark ställning i vårt samhälle. Etiska värden och normer för socialt arbete är i huvudsak desamma som för andra professioner. Men urval och betoningar av dessa värden varierar mellan olika professioner, organisationer och verksamheter. Följande kortfattade genomgång kommenterar värden som kan uppfattas som generellt giltiga, men här får de en särskild betoning utifrån socialarbetarnas yrkesroll.

Ett förslag till att strukturera följande etiska värden och normer på olika argumentnivåer finns på sidan 12.

Människovärdesprincipen

Samtliga nedanstående etiska normer kan hänvisa till principen om människors lika och

höga värde. Det utgör en grund för andra etiska normer och för det etiska ansvaret överhuvudtaget. Denna princip innebär att alla människor bör ges lika respekt, omsorg och inflytande – och att varje form av diskriminering är utesluten.

Detta är ett kärnvärde för all offentlig förvaltning, som kommer till uttryck i till exempel den svenska Regeringsformen liksom i FN:s deklaration om mänskliga rättigheter från 1948 som inleds med följande mening:

... erkännandet av *det inneboende värdet* hos alla medlemmar av människosläktet och av deras lika och oförtrytterliga rättigheter är grundvalen för frihet, rättvisa och fred i världen ... (vår kursivering).

Mänskliga rättigheter

Mänskliga rättigheter är en central princip som både har en etisk grund och en juridisk relevans. Principen innebär att den enskilde har rätt till en serie livsvillkor och resurser och det ställer anspråk på stater, men också på organisationer och personer. För socialt arbete handlar det främst om den typ av resurser och insatser som svarar mot sociala rättigheter, vilket exempelvis avser en skälig levnadsnivå, bostad, arbete och tillgång till hälso- och sjukvård.

Utöver FN:s rättighetsdeklaration är Europakonventionen från 1950 och Europeisk social stadga från 1996 viktiga texter som visar omfattningen av mänskliga rättigheter och enigheten i uppslutningen för ett rättighets-tänkande.

Människovärdet och mänskliga rättigheter är två idéer som hör ihop. Vi ser då andra människor som medborgare, som vi ska visa respekt.

Humanitet

Humanitet är en annan central etisk princip. Den innebär att man bör vara särskilt observant och medkännande gentemot personer i en utsatt och svår livssituation. Vi ser då andra

människor som medmänniskor, som vi ska möta med empati; lyhördhet och medkänsla.

Solidaritet

Solidaritet är ett syskonbegrepp till humanitet, men solidaritet antyder också ett kamratskap, en särskild samhörighet med (vissa) andra personer. Det innebär att vi stöder den andres projekt och strävanden. Solidaritetstanken uttrycker en sammanhållning och en förväntad ömsesidighet, att man ”ställer upp för varandra”.

En skillnad mellan humanitet och solidaritet blir tydlig om vi tänker på etiska normer som används med syfte på kriminalvården. Vi kan kräva en human kriminalvård, men en solidarisk kriminalvård har knappast någon förespråkare. Den samhörighet och sympati som solidaritetstanken innebär är inte självklar i sammanhanget.

Solidaritetstanken förutsätter att den andra människan kan ses som min kamrat som jag är samhörig med och känner sympati för.

Den första artikeln i FN:s rättighetsdeklaration innehåller en kraftfull uppmaning till ”broderskap” som kan tolkas som en princip om både humanitet och solidaritet:

Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De är utrustade med förnuft och samvete och bör handla gentemot varandra i en anda av broderskap.

Välfärd, resurser och trygghet

Uttrycket välfärd tillhör kodorden för socialt arbete liksom för vård och omsorg generellt. Med uttryck som välfärd och välfärdssamhälle menar vi att det finns olika slags resurser och trygghetsgarantier för medborgarna, som kan bidra till medborgarnas personliga välbefinnande.

Värdighet och integritet

Värdighet–integritet är viktig etisk princip av stor relevans för socialt arbete. Det är ett sammansatt begrepp och det är inte självklart vad

det egentligen innebär att värna om människors värdighet och integritet.

En kulturell enighet finns dock om några centrala aspekter av värdighet. Det innebär till exempel att vi behandlas med respekt och intresse, att det finns ett utrymme för vårt inflytande – att vår röst hörs och tillmäts betydelse. Dessutom har vi rätt till en privat sfär. Vi vill kunna vara i fred för andra människors insyn och för förenklade omdömen om vår person. Ett brott mot dessa aspekter av värdighet ser vi som en kränkning.

Respekt för vår värdighet och integritet innebär också att vi får del av de resurser och den hjälp som finns i ett samhälle när vi drabbas av svårigheter i livet. Det innebär att vissa välfärdsresurser ingår i ett värdigt liv.

Värdighet är också ett viktigt värde för socialt arbete, i betydelsen att arbetet syftar till att ge bättre förutsättningar för ett värdigt liv. Då är ambitionen inte bara att respektera en persons värdighet och integritet utan också att stärka medborgarens värdighet.

Frihet och självbestämmande

Frihet–självbestämmande är en närliggande etisk princip. Liksom värdighetsprincipen har även denna princip en dubbelhet av att både respektera och stärka.

I socialt arbete bör vi både respektera och försöka utveckla en persons förmåga till fria val och egna beslut i den mån det inte innebär ett hot mot andras frihet och välbefinnande. Det handlar alltså dels om att respektera en persons faktiska självbestämmande, dels om att försöka öka och förstärka en persons livschanser och frihetsutrymme. Naturligtvis kan det bli konflikter mellan dessa två ansatser.

Det är främst tre av ovanstående värden som framhålls i början av Regeringsformen (RF 1 kap, 2§):

Den offentliga makten skall utövas med respekt för alla *människors lika värde* och för den enskilda människans *frihet* och *värdighet* (vår kursivering).

Demokrati och delaktighet

Principer om demokrati knyter an till frihets- och självbestämmandebegreppet. Socialt arbete bör ha en demokratisk inramning på organisationsnivå. I själva arbetet innebär den demokratiska ansatsen olika former av öppenhet, dialog, inflytande och delaktighet för berörda klienter och andra intressenter.

(Social) rättvisa

Rättvisa är ett annat kodord för socialt arbete. Frågan om rättvisa har den komplikationen att det finns olika rättvisebegrepp med olika kriterier på rättvisa.

Rättvisa kan bedömas utifrån likhet – att behandla lika fall lika. Men rättvisa kan också utgå från behov, att vara uppmärksam på vad var och en särskilt behöver.

Ett rättvisebegrepp som utgår från olika behov av stöd och omsorg behöver kombinera en behovsbedömning med vad som utgör mänskliga rättigheter. Sådana rättigheter brukar just relateras till fundamentala mänskliga behov. Social rättvisa utifrån behov och utifrån mänskliga (sociala) rättigheter får då i huvudsak samma innebörd.

Andra kriterier på rättvisa avser belöning utifrån prestation eller rättvisa som kompensation. En aspekt av kompensationsrättvisa kan finnas i vissa former av socialt arbete.

Jämlikhet

Med nyckelordet jämlikhet framhålls vikten av att ha ett betydande inslag av en behovs- och likhetsrättvisa i en verksamhet. Det gäller inte minst i fråga om bemötande. En jämlikhet i bemötande och behandling uttrycker en respekt för varje människas lika och höga värde.

Att sträva efter att ge ett jämlikt bemötande innebär inte att vi bortser från den obalans i fråga om tolkningsföreträde och makt som finns mellan socialarbetare och klienter. Det finns en påfallande asymmetri i en sådan relation – man möts inte på lika villkor. Men i sådana asymmetriska relationer är ett jämlikt

bemötande en nödvändighet. Det innebär att socialarbetaren bemöter och behandlar klienten-medborgaren som en likvärdig person.

Konsekvensetisk bedömning – vad leder till ett bra samhälle och ett gott liv?

Vi kan ställa frågan ”varför” till alla dessa värden och normer. Varför ska vi hävda rättigheter, humanitet, solidaritet, värdighet, frihet, rättvisa och jämlikhet?

Det finns flera svar på den frågan. Ett svar är att vi inte behöver ge några sådana stödargument – dessa principer är giltiga i sig själva!

Ett alternativ är att ge ett konsekvensetiskt svar: Dessa värden och normer är giltiga för att de leder till ett gott liv och ett bra samhälle! Vill vi nå så bra sammanlagda konsekvenser som möjligt för alla berörda ska vi hålla oss till dessa normer! Om vi främst tänker i konsekvenser blir alltså svaret på frågan ”Vad är ett gott liv?” avgörande för vad som är en rätt handling.

En del av dessa värden kan ibland stå i motsättning till varandra. Det finns också situationer då det inte är klart vilka normer vi bör följa. En socialarbetare kan hamna i komplicerade valsituationer där det inte finns en särskild norm att luta sig mot. Inte minst då är det nödvändigt att göra en bedömning av sannolika konsekvenser utifrån ambitionen att skapa bästa möjliga förhållanden för de berörda. Men även den bedömningen är ofta svår att göra.

Särskild uppmärksamhet på personer i utsatta livssituationer

Det finns en viktig tradition inom socialt arbete att inte bara räkna med sammanlagda konsekvenser. Vi behöver också – och i synnerhet – vara uppmärksamma på om det finns enskilda personer och grupper som är eller riskerar att hamna i en utsatt situation. Det innebär en princip om skadeobservans och skademinimering. Att göra en bedömning av de samlade konsekvenserna för alla berörda är

alltså inte tillräckligt. Vi måste också vara uppmärksamma på om en enskild person eller grupp är – eller riskerar att bli – särskilt drabbad.

Socialtjänstlagens portalparagraf

Ett flertal av dessa värden och normer kommer till uttryck i Socialtjänstlagens portalparagraf (SoL 1 kap, 1§):

Socialtjänsten skall under hänsynstagande till människans ansvar för sin och andras sociala situation inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resurser. Verksamheten skall bygga på respekt för människors självbestämmanderätt och integritet. När åtgärder rör barn skall särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver.

Inte minst hänvisningen till ”barnets bästa” kan ses som en konsekvensetisk regel med särskild uppmärksamhet på en utsatt livssituation för att hindra eller minimera risken för skada.

Internationell etisk kod för socialt arbete

Det finns en internationell etisk kod för socialt arbete som utformats av IFSW (International Federation of Social Work) och IASSW (International Association of Schools of Social Work). IFSW består av olika nationella organisationer för socialarbetare. Både Akademikerförbundet SSR och SKTF är medlemmar i IFSW och står bakom denna internationella etiska kod.

Av ovanstående korta översikt över värden och normer är särskilt några principer markerade som centrala i IFSWs etiska kod. Det är mänskliga rättigheter (Human Rights), människans värdighet (Human Dignity) och social rättvisa (Social Justice).

Denna svenska etiska kod antagen av Akademikerförbundet SSR har naturligtvis mycket gemensamt med IFSWs kod. (Den kan hämtas från hemsidan www.ifsw.org. Gå till ”Publications” och sedan på ”Ethical Documents”. Se också dokumenten under ”Human Rights Manuals”.)

Relationen mellan olika etiska värden och normer

Det finns alltså ett flertal etiska värden, normer och principer som har relevans för en professionsetik inom socialt arbete och det finns naturligtvis ännu fler etiska normer som inte tas upp i detta dokument.

Dessa etiska värden kan relateras till varandra på flera sätt. En del principer har vissa gemensamma aspekter, de överlappar varandra.

Några principer kan utgöra argument för andra principer och har en mer grundläggande karaktär. Den mest grundläggande ståndpunkten är principen om alla människors lika värde.

Nedanstående schematiska översikt visar ett sätt att relatera dessa värden och normer till varandra och placera dem på olika argumentnivåer.

Schematisk översikt: Etiska värden, normer och principer för socialt arbete

Etiska argument för socialt arbete

Placeringen av dessa värden och normer på olika nivåer är ett förslag på hur de kan relateras till varandra; det finns naturligtvis också andra sätt att gruppera dessa värden.

De fem värdena på den översta nivån är mycket vanliga som svar på frågan varför vi bör bedriva socialt arbete och på frågan hur vi bör arbeta. Dessa värden har en stark ställning i vår samhällsförståelse. De kan kombineras på olika sätt och ger då lite olika innebörder. Om vi till exempel främst kombinerar välfärd och jämlikhet ger det andra associationer än om vi kombinerar värdighet och frihet. Men samtliga fem värden på denna nivå kan kombineras och de kan också användas som skäl för varandra. Vi kan till exempel hävda välfärd (sresurser) för att det svarar mot ett värdigt liv eller för att det är rättvist (utifrån ett eller flera rättvisekriterier).

När vi ställer frågan varför till var och en av dessa fem värden kan vi också gå till nästa nivå och hänvisa till humanitet, solidaritet, rättigheter och demokrati. Vi kan också gå förbi den nivån och hänvisa till goda konsekvenser eller gå direkt till nästa nivå – den sista och mest grundläggande – och hänvisa till människovärdesprincipen.

Vi kan fortsätta resonemanget och ställa frågan varför till värdena på den andra nivån – humanitet, solidaritet, rättigheter och demokrati. Också dessa principer kan naturligtvis kombineras och de kan användas för att stödja varandra. Vi kan till exempel hävda sociala rättigheter utifrån humanitetstanken. Men vi kan också gå till nästa nivå och hänvisa till goda konsekvenser eller gå förbi det argumentet och hänvisa till människovärdesprincipen.

Men varför ska vi vara angelägna om goda konsekvenser, om att människor ska få ett gott liv? En hänvisning till människovärdesprincipen är ett närmast självklart svar på den frågan. Principen

om en särskild uppmärksamhet på personer i utsatta livssituationer (skadeobservans och skademinimering) kan också hänvisa till människovärdet.

Den dubbelriktade pilen mellan en konsekvens-etisk bedömning för alla berörda och en konsekvensbedömning med särskild uppmärksamhet på personer i utsatta livssituationer (skadeobservans & skademinimering) erinrar om att det kan finnas komplicerade avvägningar mellan dessa två ansatser.

Människovärdesprincipen är en grundförutsättning för hela resonemanget. Idén om människans lika och höga värde backar upp andra värden och normer och är en grund för att överhuvudtaget ta etik på allvar.

Det finns alltså flera möjliga argumentlinjer mellan dessa olika värden och normer. Den här översikten kan – med lite tålamod och eftertänksamhet – användas så att man dels tänker igenom vilka värden och normer som framstår som särskilt viktiga och hur de kan kombineras, dels reflekterar över vilka argumentlinjer som man finner rimliga mellan dessa värden utifrån frågan: Vad ger skäl för vad? (En mer utförlig förklaring av innebörden i dessa principer och deras relation till varandra finns i Blennberger 2005: *Etik i socialpolitik och socialt arbete*, Studentlitteratur, Lund.)

Etiska karaktärsegenskaper

Ett kvalificerat arbete som socialarbetare förutsätter en mångsidig kunskap och professionell kompetens. Det är fråga om en yrkesskicklighet som inte direkt har en etisk karaktär, men det kan ses som ett etiskt krav att upprätthålla och utveckla en professionell skicklighet.

Till en socialarbeters professionella kompetens hör också egenskaper som har en direkt etisk karaktär. Det är egenskaper som ingår i klassiska beskrivningar av en person med etisk medvetenhet och integritet. Viktiga exempel på sådana etiska egenskaper för socialarbetare är:

- Integritet
- Kritisk självinsikt
- Ansvarstagande
- Mod/civillkurage
- Rättskänsla
- Balanserat omdöme
- Tolerans/vidsynthet
- Empati/lyhördhet
- En grundhållning av respekt, vänlighet och jämlikhet i förhållande till andra

Dessa egenskaper kommer till uttryck i handlingar. I flera fall avser de ett sätt att bemöta andra medborgare, men de betecknar också en inre hållning hos en person.

Personegenskaper med en etisk dimension

Det finns också viktiga personegenskaper och förmågor som inte främst har en etisk karaktär, men som kan ha en etisk dimension och knyta an till etiska karaktärsdrag. Det är egenskaper som till exempel:

- Saklighet och tydlighet
- Kreativitet
- Social kompetens
- Samförståndsvilja och samarbetsförmåga
- Självständighet
- Humor

Att utveckla och bevara en etisk integritet

I alla professioner med ett socialt ansvar kan själva yrkesutövningen bidra till en etisk ut-

veckling, men det sker inte med automatik. Det finns en risk att man förlorar sin etiska integritet och i stället utvecklar en torftig rutinmässighet eller till och med en förkrympan- de cynism.

De egenskaper som räknats upp utgör ett starkt ideal som har relevans för många yrkesområden och livssituationer. Vi kan tilltalas av dessa egenskaper och sträva efter att utveckla dem. Genom att vi finner en attraktion i egenskaper av det slaget – och inser deras relevans för både livet och professionen – kan vi förhoppningsvis också utvecklas i en positiv riktning.

Etiska egenskaper kan också utvecklas genom att vi får goda impulser av andra personer och genom vitala och öppensinnade arbetsmiljöer.Handledning och kollegiala samtal kan också vara av stort värde. Sannolikt kan vi också utvecklas i en positiv riktning genom att vi reagerar mot attityder och handlingar som signalerar en destruktiv inställning, som till exempel likgiltighet, intolerans och feighet.

Etikens personliga förankring

I inledningstexten till Akademikerförbundet SSRs Yrkesetiska riktlinjer för socionomer från 1997 – som ersätts av denna etiska kod – har särskilt en passus uppmärksamats och citerats i internationellt välkänd litteratur om etik i socialt arbete. Det är följande formulering som anger vikten av etikens personliga förankring:

En genuint etisk hållning förutsätter en grundläggande värde- och kärlekserfarenhet, en förpliktande förståelse av den andra människans betydelse och av livets värde. I den meningen är kärlek ett centralt tema inom etiken. Utan värde- och kärlekserfarenhet saknar moralen en djupare personlig förankring. Etik enbart under teman som rationell egoism, lydnad, grupptröck eller egen samvetsvård är inte tillräcklig, eftersom den inte berörts av kärlek och på allvar har upptäckt den andra människan och det egna livets giltighet.

Etiska riktlinjer

I följande etiska riktlinjer – som är en summering och precisering av resonemanget i detta dokument – anges hur de professionellt verkssamma inom socialt arbete bör uppfatta sitt etiska ansvar. Riktlinjerna avser också att bidra till den fortsatta etiska reflexionen.

Det sociala arbetets och professionens grund

- Socialt arbete och socialarbetarnas yrkesroll ska relateras till vetenskap och beprövad erfarenhet. Grundläggande värden i arbetet och för professionen är mänskliga rättigheter och humanitet. Arbetet ska bidra till ett gott och värdigt liv för medborgarna och utveckla samhällets välfärd.

Profession och personlighet

- Socialarbetaren ska i sitt arbete och i sin livsföring i övrigt respektera varje människas lika och höga värde.
- Socialarbetaren har ett särskilt ansvar gentemot personer och grupper som är i en utsatt situation.
- Socialarbetaren ska använda sin professionella ställning med ansvar och vara medveten om den egna kompetensens gränser.
- Socialarbetaren bör upprätthålla och utveckla sin kompetens för socialt arbete och eftersträva etisk medvetenhet och personlig mognad.

Klienten/medborgaren

- Socialarbetaren ska ha en jämlik hållning till andra medborgare och bemöta klienten med respekt, empatisk uppmärksamhet och vänlighet.
- Socialarbetaren ska respektera klientens personliga integritet och värna den enskildes självbestämmande i den mån det inte inskränker samma rätt för andra eller innebär att klienten påtagligt skadar sitt eget liv. Insatserna ska så långt som möjligt bygga på delaktighet och samförstånd.
- Socialarbetaren ska informera klienten om rättigheter och skyldigheter – klargöra de villkor och resurser som finns inom den aktuella verksamheten och i angränsande samhällsinstanser.
- De krav som ställs på en klient ska ha saklig grund och kunna bidra till en mer gynnsam situation för den enskilde.

Etiska riktlinjer

- Socialarbetaren får aldrig till egen fördel utnyttja den beroendeställning klienter kan ha i olika situationer.
- Uppgifter om klienten ska hanteras med den sekretess som lagen stadgar och i övrigt med stor varsamhet.

Organisation, kollegor och arbetsplats

- Socialarbetaren ska vara medveten om och ha en lojal inställning till verksamhetens grundläggande uppdrag.
- Socialarbetaren bör visa lojalitet och respekt för kollegor och andra medarbetare i olika befattningar samt för verksamhetens styrelse.
- Socialarbetaren ska motverka kränkande eller diskriminerande attityder och handlingar som kan komma till uttryck i verksamhetens arbetssätt eller i medarbetares eller klienters agerande. Detta kan bryta andra krav på lojalitet.
- Socialarbetaren bör medverka till att den egna verksamheten håller en hög kvalitet och kan utvecklas för att svara mot medborgarnas behov och förändrade samhällsförhållanden.
- Socialarbetaren bör bidra till att den egna arbetsplatsen är en konstruktiv och vänligt sinnad social miljö.

Samhälle

- Socialarbetaren ska ha en öppenhet inför och vilja till samverkan med andra organisationer och andra professioner – förutsatt att det är av värde för klienter och andra medborgare.
- Socialarbetaren bör sträva efter att skapa förtroende för socialt arbete och för socialarbetares professionella kompetens samt vara öppen för kritisk granskning av sin yrkesutövning.
- Socialarbetaren ska som yrkesutövare och medborgare företräda ett demokratiskt samhällsideal som omfattar mänskliga rättigheter, humanitet och solidaritet.

REFLEXIONS- OCH SAMTALSFRÅGOR

Dessa frågor – liksom de följande fallbeskrivningarna – är avsedda att användas för egen reflexion och för samtal om socialarbetarnas etik.

- 1 Behövs det etiska riktlinjer för socialarbetare? Finns det andra argument att beakta som inte nämns i dokumentet? (Se sidan 4.)
- 2 Reflektera över de olika aspekter av socialt arbete som beskrivs på sidorna 5-6. Vilka aspekter är särskilt framträdande för den verksamhet som du/ni arbetar inom? Finns det några aspekter av arbetet som inte hör hemma inom din/er verksamhet?
- 3 Reflektera över risker och etiska problem utifrån var och en av de olika aspekterna av socialt arbete som beskrivs på sidorna 5-6. Finns det exempel från din/er egen verksamhet på sådana risker och problem?
- 4 Ge förslag på formuleringar som ger en relevant beskrivning av socialarbetarens grundläggande uppdrag och identitet? Vilka formuleringar kan användas för just din/er verksamhet? (Se sidan 6.)
- 5 Reflektera över etiska dilemman och risker i socialt arbete med anknytning till beskrivningen på sidorna 6-7. Motsvarar det din/er bild av yrkesområdet? Finns det andra etiska dilemman inom din/er verksamhet?
- 6 Reflektera över de etiska värden, normer och principer som anges för socialt arbete på sidorna 8-11. Se även den schematiska översikten på sidan 12. Vilka av dessa värden och normer är särskilt viktiga respektive av mindre betydelse för socialt arbete generellt eller för din/er verksamhet? Hur kan de argument som du/ni bedömer som viktigast hänga ihop? Hur kan man argumentera för dem?
- 7 Reflektera över innehållet i IFSWs etiska kod som kan hämtas via hemsidan www.ifsw.org. (Gå till ”Publications” och sedan till ”Ethical Documents”.)
- 8 Ta ställning till de etiska karaktärsegenskaper som framhålls som viktiga för socialarbetare. Finns det andra viktiga etiska egenskaper som inte nämns i dokumentet? Hur kan man utveckla en större etisk integritet och mognad? (Se sidan 14.) Spelar det någon roll vilka karaktärsegenskaper en socialarbetare har, räcker det inte med att man handlar rätt?
- 9 Finns det enligt din/er mening personliga egenskaper som särskilt utvecklas respektive hämmas av arbetet som socialarbetare? Reflektera över vilka effekter som olika verksamheter med olika aspekter av socialt arbete kan ha.
- 10 Reflektera över var och en av de etiska riktlinjer som anges i punktform på sidorna 15-16. Bör dessa punkter kompletteras och i så fall med vad?

FALLBESKRIVNINGAR

Följande fallbeskrivningar fångar naturligtvis bara en del av de problem som socialarbetare ställs inför. De flesta fallen är hämtade från boken *Etik i socialpolitik och socialt arbete* (Studentlitteratur 2005). Aktualisera gärna egna exempel för diskussion.

På Socialstyrelsens webbplats (www.socialstyrelsen.se/etik) finns det fler fallbeskrivningar. De fall som beskrivs där har diskuterats i Socialstyrelsens etiska råd för socialt arbete. Diskussionen är sammanfattad på webbplatsen tillsammans med juridiska kommentarer om de olika fallen. Enskilda socialarbetare och förvaltningar kan skicka in beskrivningar av etiska problemsituationer i arbetet till den e-postadress på Socialstyrelsen som anges på webbplatsen. Dessa fall avidentifieras och tas sedan upp till diskussion i det etiska rådet. Några av följande exempel har diskuterats i detta etiska råd.

Det är naturligtvis viktigt att känna till det socialrättsliga regelverket för att kunna ta ställning till följande fall. I inget av fallen är det dock möjligt att avgöra vad som är rätt handlande genom att enbart göra en juridisk bedömning. Kanske behöver en del av fallen kompletteras med olika antaganden om situationen så att problemställningarna får fler nyanser.

Man kan ta ställning till dessa fall genom en fri diskussion, men det kan också vara en poäng att ibland formalisera diskussionen med stöd av några frågor som utgår från texten i dokumentet. I första hand kan då följande frågor användas inför de olika fallen:

- Vilka etiska värden och normer (se sidorna 8-13) är aktuella i situationen?
- Hur bör man agera utifrån en bedömning som beaktar de sannolika konsekvenserna för alla berörda (sidan 11)?
- Hur bör man agera utifrån en bedömning som beaktar de sannolika konsekvenserna för den/dem som är i en särskilt utsatt

situation (sidan 11)?

- Vilka etiska karaktärsegenskaper (se sidan 14) är viktiga för att handla rätt i den här situationen?
- Vilka etiska riktlinjer (sidorna 15-16) har relevans för problemet?

Lotterivinst och försörjningsstöd

En 24-årig man är klient på en socialbyrå och har sedan något år två handläggare, dels en socialsekreterare för ekonomiskt bistånd, dels en socialsekreterare som han har regelbundna stödsamtal med. Den senare har han haft kontakt med i flera år och detta stöd tycks vara av stor betydelse i hans strävan att vara drogfri.

När mannen en dag kommer till ett sådant stödsamtal är han uppsluppen och entusiastisk som aldrig förr. Först vill han inte säga varför han är så upprymd, men berättar till slut att han - tillsammans med sin bror - vunnit 50 000 kronor på en skraplott. Plötsligt har han alltså 25 000 kronor. Det framkommer dock att han bara har 10 000 kronor kvar; 15 000 kronor har gått till att betala en gammal "knarkskuld". Att summan har krympt grämer honom inte, han är tvärtom mycket lättad över att vara fri från hot om repressalier och han kan nu lämna alla gamla kontakter.

Direkt efter detta stödsamtal ska han träffa sin handläggare av försörjningsstöd, men han förklarar för den första handläggaren att han absolut inte tänker berätta om lotterivinsten och "skuldregleringen".

Hur bör socialsekreteraren som ger stödsamtal hantera denna information? Bör socialsekreteraren för ekonomihandläggning få veta? Bör sektionschefen informeras? Vad bör de i så fall göra med denna information? Spelar det någon roll hur hög vinsten var? Har det någon betydelse att huvuddelen av vinsten har används för att reglera en knarkskuld?

Assisterad befruktning för en incestdömd man?

En kurator på ett stort sjukhus får av en tillfällighet en häpnadsväckande upplysning av en granne: En man, som tillsammans med sin fru står i kö för assisterad befruktning på sjukhuset, har suttit i fängelse för incest efter övergrepp mot både sin dotter och sin son. Mannen träffade efter strafftiden sin nuvarande fru. De har varit gifta en tid, men har inte lyckats få barn tillsammans. Nya hustrun vet enligt grannen inget om mannens brott. Kuratorns granne känner mannen väl och uppgifterna är utan tvekan pålitliga.

Bör kuratorn kontakta sin kollega på den aktuella avdelningen på sjukhuset och berätta? Vad bör i så fall den kuratorn göra med informationen? Bör hustrun informeras? Bör man generellt kräva av "patienter" i behandling mot barnlöshet att de ger tillåtelse för sjukhuset att kontrollera brottsregistret? Vilka brott ska i så fall utgöra ett hinder för att få behandling mot barnlöshet?

Rasistiskt ryggsproblem

En man i tjugofemårsåldern vänder sig till socialtjänsten med ett ovanligt problem. Han har sedan tonåren varit med i rasistiska grupper och lät för flera år sedan tatuera in orden "whites only" på ryggen. Nu har han dock övergett dessa uppfattningar och även fått nya vänner. Texten på ryggen blir alltmer främmande, men sjukvården förklarar att det inte är den offentliga sektorns uppgift att bekosta de åtgärder som krävs. Han måste själv betala kostnaden, cirka 30 000 kronor, men han har inte dessa pengar och inte heller någon att låna av. En skuld hos kronofogden hindrar honom från att ta andra lån. Hans förhoppning är nu att socialtjänsten ska betala kostnaden så att han blir av med sin rasistiska skönhetsfläck.

Är detta överhuvudtaget ett problem som socialtjänsten bör bry sig i? Vad ska man i så fall göra?

Avstängning från behandlingshem?

På behandlingshemmet Soberia bor och vårdas personer med missbruksproblem. På institutionen finns tydliga regler om att inga droger får förekomma. Om någon av de boende skulle bryta mot den regeln leder det till utskrivning. Alla nyanlända informeras om reglerna och skriver under på att följa dem.

En morgon när personalen kommer till behandlingshemmet råder kaos. Under helgen har det varit fest då bland annat kokain förekommit. Med hjälp av urinprov klarläggs att åtminstone tre av de boende varit inblandade: Pia, Hugo och Claes. Det finns misstankar om att flera deltagit, men det går inte att bevisa.

Med hänvisning till reglerna ska de tre inblandade skrivas ut, men bland personalen är åsikterna delade. Vissa hävdar att eftersom de tre har brutit mot en av behandlingshemmets viktigaste regler är det enda rimliga att de skrivs ut. Undantag skulle urholka reglerna och förmodligen leda till minskat förtroende för såväl behandlingen som personalen.

Andra i personalgruppen menar dock att ett undantag bör göras i detta fall eftersom en utskrivning skulle få mycket allvarliga konsekvenser, kanske rent av leda till någons förtidiga död. Man bör därför överväga andra alternativ. Pia har varit på otaliga behandlingsinstitutioner sedan 8-årsåldern. För första gången har hon nu kunnat ta emot den hjälp hon erbjuds och hon börjar få viss ordning på sitt liv. Hon har varit på behandlingshemmet länge och hemmet är en viktig trygghet för henne. Personalen fruktar att en utskrivning skulle leda till att hon åter hamnar i missbruk och prostitution. Om Claes skrivs ut befäras flera i personalen att han hamnar i en djup depression med suicidrisk som följd.

Hur bör man agera i den här situationen?

Medicin i filmjölken?

En dement man i ett äldreboende vill inte ta sin medicin och spottar därför ut tablettorna när han får dem i munnen. Om mannen inte tar sin medicin blir han mycket depressiv och får aggressiva utbrott. Efter samråd med enhetschefen blandar personalen då medicinen i filmjolk och första gången man gör det, visar man det för mannen. Han har inga kommentarer och protesterar inte. Fortsättningsvis får han denna ”filmjölksmedicin” utan att personalen visa proceduren för mannen.

Handlar enhetschefen och personalen rätt? Hade saken varit annorlunda om mannen i stället hade vägrat äta när han såg att filmjölken spetsades med medicin första gången, borde personalen i så fall smula ner tablettorna i smyg?

Tillräckligt bra föräldrar?

Inga och Per är särboende sedan flera år tillbaka. Inga drabbades av en långvarig psykos för flera år sedan och har sedan dess haft kontakt med psykiatrin. Under senare året har hon dock periodvis mått så pass bra att hon klarat av att arbetsträna. Inga har en kontaktperson som är kurator inom den öppna psykiatrin. Per studerar för närvarande på Komvux. Även han har haft psykiska problem och har en stödkontakt inom psykiatrin.

Inga berättar en dag med glädje för sin kurator att hon väntar barn. Kuratorn reagerar med blandade känslor på beskedet och är tveksam till Ingas förmåga att ta hand om det väntade barnet. Dessutom känner kuratorn en oro över hur Ingas psykiska hälsa ska påverkas. Det finns en risk att Inga går in i en psykos i samband med förlossningen. Inga mår dock bra under graviditeten och ser tillsammans med Per fram emot barnets ankomst.

Kuratorn väljer ändå att kontakta Ingas handläggare hos socialtjänsten och meddelar sina farhågor. Handläggaren håller med om att det finns en risk, men menar att de inte kan

göra så mycket i detta skede. Kuratorn känner sig inte helt tillfreds med detta men instämmer i att det inte går att förutsäga hur det kommer att bli. Vartefter graviditeten fortskrider blir Inga själv mer hjälpsökande och visar en större osäkerhet inför den närmaste framtiden.

Vilka fortsatta åtgärder bör göras av olika parter? Vad bör den socialsekreterare som är Ingas handläggare göra? Vilka stödinsatser bör göras och vilken kontroll bör finnas så att barnet inte far illa? Finns det en risk att en kontrollmentalitet kan försämra Ingas och Pers möjligheter att ta ett tillräckligt bra föräldransvar?

Intyg om oskuld?

Skolkuratorn på en gymnasieskola får besök av en flicka som hävdar att hon måste ha ett intyg på att hon är oskuld. Hon vill att kuratorn och skolsköterskan ska skriva ett intyg på att hon är oskuld eller att de kontaktar en gynekolog som kan utfärda ett sådant intyg. Hon är visserligen inte oskuld, men det är ytterst viktigt att hon kan visa ett intyg på att hon är det för sin egen och för pojkvännens familj. Hon påstår att det är helt avgörande för hennes framtid och hävdar att hon annars kan råka mycket illa ut.

Hur bör kuratorn agera?

Dyra vanor på institution?

Ungdomar som är placerade på Statens institutionsstyrelses (SiS) institutioner får fickpengar och har möjlighet att utöva ganska dyra fritidsintressen. Många av ungdomarna kommer att vänja sig vid en levnadsnivå som deras familjer inte kan erbjuda när de kommer hem efter vistelsen. Det är inte ovanligt att socialtjänsten har synpunkter på fickpengens storlek och de fritidsintressen som institutionerna erbjuder.

Är det försvarbart att ge ungdomarna så

mycket pengar under institutionsvistelsen när de sannolikt inte kommer att få det när de kommer hem? Eller ska den unge fostras till att leva på den nivå som han/hon realistiskt kan nå upp till efter institutionsvistelsen? Är det rimligt att ha ett slags belöningssystem så att den unge får mer fickpengar om han/hon har en positiv inställning till samarbete och egen förändring? Kan det vara en poäng i att ge ungdomarna en hög materiell standard under tiden på institutionen för att ge dem hopp om och inspiration till en bättre framtid? Kan man motivera en hög materiell standard på institutionerna med att det handlar om ett slags kompensationsrättvisa för att många av ungdomarna tidigare haft knappa resurser?

Vilka politiska uppdrag kan en diakon ha?

En diakon med socionomutbildning, verksam i Svenska kyrkan, har sedan flera år haft politiska uppdrag. Diakonen är både nämndeman i tingsrätten och vice ordförande i socialnämnden. Dessutom är diakonen ordförande i partiets lokalavdelning. Biskopen i stiftet får reda på att diakonen har dessa uppdrag och menar då att diakonen bör avsäga sig sin plats i tingsrätten och i socialnämnden. Huvudmotivering är att diakoner alltid ska stå på de utsattas sida och det kan vara oförenligt med att vara nämndeman och att sitta i socialnämnden.

Hur bör denna fråga bedömas? Vilka värden och normer kan ges för biskopens bedömning? För en motsatt bedömning? Går det inte att värna de mest utsatta genom att sitta i socialnämnden?

Kränkande språk på nätet

Mikael, en 28-årig man med Aspergers syndrom bor i egen lägenhet nära en gruppbostad. Han är dagligen i gruppboenden och äter de flesta måltider där. Personalen har förstått att han ofta sitter och ”chattar” på ungdomsforumet Lunarstorm.

En dag upptäcker en i personalen – som varit inne på Lunarstorm mest för att försöka se vad de egna barnen gör där – att Mikael är ute på nätet. Det är möjligt att se eftersom Mikael själv har avslöjat sitt användarnamn. Man kan se att han chattar med unga flickor och använder ett mycket grovt sexuellt språk. Innan personalen hunnit vidta några åtgärder kommer Mikael upp till gruppboendet och är grovt kränkt över att några av flickorna kallat honom en ”äcklig gammal gubbe” och skrivit att de ska anmäla honom.

Personalen uppmanar Mikael att sluta skriva på Lunarstorm och han verkar ta fasta på det rådet. Tiden därefter pratar han om helt andra samtal han fört över nätet och det han säger verkar trovärdigt. Efter några veckor går dock någon i personalen in på Lunarstorm igen och upptäcker då att Mikael fortfarande skriver där och han använder samma grova språk som tidigare.

Vad bör de verksamhetsansvariga göra i det läget?

Avdankad artist som korvförsäljare?

En känd svensk artist brottas under flera år med missbruksproblem och får till sist överge artistlivet. Han tvingas också separera från hustrun och tappar kontakten med sina barn. Efter flera års missbruk och några vistelser på behandlingshem blir han en ”nykter alkoholist” och går regelbundet på AA-möten. Han lämnar den storstad där han levt hela sitt vuxna liv och återvänder till sin hemkommun, en mindre ort i mellansverige. Där flyttar han in hos sin far.

Han har svårt att tänka sig ett vanligt arbete och menar att han inte har energi nog att arbeta trots att han nu är nykter. Några tydliga psykiska problem har han inte. Faderns pension räcker dock inte för dem båda och mannens inkomster från STIM (när hans sänger spelas i radio) är bara några tusen kronor per år. Sedan han återvänt till hembygden har han

haft försörjningsstöd från socialtjänsten, men socialsekreteraren menar att det nu är dags att han skaffar ett arbete.

Det finns flera arbetslösa på orten, men ett jobb på Statoil har varit ledigt sedan flera veckor. Den stora Statoilmacken som ligger vid den riksväg som går igenom kommunen har haft ett starkt köptryck på sin godis- och korvförsäljning. Under vissa tider av dygnet behöver de hjälp med försäljningen och med andra enklare göromål. Arbetet tycks emellertid inte attrahera någon på orten – ingen söker tjänsten.

Socialsekreteraren anser att den före detta artisten bör ta det här arbetet. Mannen bör försörja sig själv eftersom han kan och får arbeta. Det kan också ses som en solidarisk plikt mot samhället.

Den före detta artisten känner dock obehag inför tanken på att stå och sälja korv på Statoil. Han är fortfarande mycket känd i landet och befarar att det kommer att bli reportage i kvällspressen om vad han arbetar med. Många nyfikna kommer att åka och titta på honom och hela situationen kommer att vara mycket generande. Han kommer att ge misslyckandet ett ansikte.

Bör socialsekreteraren vidhålla arbetskravet i den här situationen? Finns det en gräns för hur stort obehag den avdankade artisten ska behöva känna? Men är det verkligen genant att sälja korv? Bör socialtjänsten godta sådana värderingar? Om den före detta artisten hade motiverat sitt nej med att han engagerat sig i veganrörelsen och alltså skyr korvar av etiska skäl, hade det förändrat bedömningen?

Sann berättelse med manlig tolk?

En muslimsk kvinna med flera barn har sedan flera år försörjningsstöd från socialtjänsten. Sedan flera år är hon också skild från sin man, men har ändå fått två barn – 1,5 respektive 3 år – med mannen efter skilsmässan. Mannen har arbete men saknar egen bostad och får sin

post till en postbox. Både kvinnan och mannen är djupt troende muslimer.

Den handläggande socialsekreteraren har dock starka indikationer på att makarna aldrig har separerat och att mannen hela tiden bott med familjen. Skilsmässan kan vara en konstruktion för att kvinnan ska få försörjningsstöd för sig och sin familj.

Till saken hör att kvinnan alltid vill ha en kvinnlig tolk vid besöken på socialkontoret utan att motivera detta. Socialsekreteraren tror att kvinnan skulle få svårare att ljuga om situationen hon fick en manlig tolk. Av det skälet bokar socialsekreteraren en dag en manlig tolk till kvinnans nästa besök och avser att då också ifrågasätta kvinnans berättelse.

När kvinnan kommer till kontoret har hon med sig ett läkarintyg som visar att hon åter är gravid. Socialsekreteraren ifrågasätter de uppgifter kvinnan lämnat och frågar om relationen till barnens far. Tolken översätter och plötsligt erkänner kvinnan att hon är gift enligt muslimsk sed med barnens far. Socialkontoret kan sedan gå vidare i ärendet. Vid ett oanmält hembesök visar det sig att paret aldrig flyttat isär.

Gjorde socialtjänsten rätt? Finns det några risker med detta agerande? Finns det några risker med att inte försöka avslöja fusk? Bör man anmäla paret för lagbrott?

Klippa ett hårstrå från en död man?

En änkeman bor på en avdelning för personer med alzheimerdiagnos. Han har bara en nära anhörig, en dotter. Hon arbetar vissa perioder av året i USA, men besöker ofta fadern när hon är i Sverige. Efter en tid dör mannen och dottern underrättas omedelbart, hon är vid det tillfället i USA. Knappt en timma efter att dottern fått dödsbudet ringer hon till enhetschefen för avdelningen där mannen vårdats. Hon ber att de ska klippa ett hårstrå av pappan och lägga det i ett kuvert. När hon kommer hem för att ordna med begravningen ska

hon hämta kuvertet och därefter låta göra en DNA-analys av hårstrået för att få besked i en fråga som hon funderat på under större delen av sitt liv: Var min pappa verkligen min biologiske far?

Bör man gå dottern till mötes? Bör enhetschefen bestämma detta eller låta vårdpersonalen bestämma hur de ska göra?

Förstöra en journal?

En kurator vid en BUP-mottagning har en längre tid haft stödsamtal med en flicka (nu 17 år) som berättat att hon utsatts för incest av sin pappa vid ett enda tillfälle för flera år sedan. Flickan förbjuder kuratorn att anmäler detta. Hon kommer i så fall att förneka övergreppet inför polis och åklagare.

Flickans samtal med kuratorn kommer dock till pappans kännedom och han kräver att få tillgång till journalen. Kuratorn och enhetschefen vid BUP-mottagningen vägrar att lämna ut journalen, men en prövning i Kamrarrätten ger pappan rätt. En juridiskt sakkunnig som BUP-mottagningen konsulterar menar att en prövning i Regeringsrätten kommer att ge samma resultat. Kuratorn är helt övertygad om att ett utlämnande av journalen skulle vara till stor skada för flickan och överväger därför att gömma eller att förstöra alla journalanteckningar.

Bör kuratorn fullfölja den tanken och alltså göra sig skyldig till domstolstrots? Vilken risk för flickan måste i så fall föreligga? Finns det något annat som kuratorn kan och bör göra?

Får en inbiten vegan äta kött?

En man som varit mycket engagerad i veganrörelsen i många år blir sjuk i Alzheimer och placeras i ett gruppboende. Till skillnad från de andra får han vegetarisk mat, men vid en måltid råkar han av misstag äta upp en portion - köttbullar, potatis, brunsås och lingon - som är avsedd för en annan boende. Han blir

mycket förtjust i maten. Vid nästa måltid märker han för första gången att de andra får annan mat än han. Personalen lyckas övertala honom att äta upp den mat han fått, men dagen därpå vägrar han äta "särskild skitmat bara för mig" – som han uttrycker det.

Personalen pratar då med hustrun som i skarpa ordalag förbjuder dem att ge honom något annat än vegetarisk mat. Hon slår fast att det är mot hans (och hennes) moraliska övertygelse att äta kött eller "upphettade likdelar", som hon formulerar det. Personalen försöker följa den linjen några dagar, men mannen protesterar högljutt varje gång och lyckas ibland – med triumf och förtjusning - komma över en del av det som bordsgrannen lämnat kvar.

Hur ska enhetschefen och personalen göra? Ska de låta mannen få äta kött? Vad ska de säga till hustrun?

Mer information om Akademikerförbundet SSR

Akademikerförbundet SSR är Sveriges största fack- och yrkesförbund för akademiker inom det sociala arbetet. Vi bidrar till utveckling av dina yrkesfrågor, ger personlig service, juridisk rådgivning och bevakar dina yrkes- och anställningsvillkor. Förbundet har också en väletablerad chefservice och egenföretagarservice.

På vår hemsida www.akademssr.se kan du läsa mer om andra medlemsförmåner.

Frågor som rör yrkesområdet besvaras av utvecklingschef Titti Fränkel, titti.frankel@akademssr.se, tfn 08-617 44 33 och ombudsman Berit Esbjörnsson, berit.esbjornsson@akademssr.se, tfn 08-617 44 90. Gäller dina frågor anställningsvillkor besvaras de direkt av förbundets medlemsjour SSR-direkt, tfn 08-617 44 71.

Box 12800, 112 96 Stockholm
tfn 08-617 44 00 • fax 08-617 44 01
ssrdirekt@akademssr.se • www.akademssr.se